הרב **משה קינרייך**
ישיבת מיר

ביאור במנהג העולם לקצר בבדיקת חמץ

בדיקת חמץ – צורתה וזמנה הלכה למעשה

במשנה שנינו (פסחים ב.): "אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר".

הפוסקים החמירו בבדיקת חמץ, והצריכו שתהא הבדיקה דוקא **בצורה** זו - לאור הנר. כמו כן יש מן הפוסקים שהחמירו שתהא כל הבדיקה דוקא **בזמן** זה - אור לארבעה עשר.

במעשה רב (הל' פסח אות קעח) כתוב שזמן הבדיקה אצל רבינו הגר"א "נמשך מאד", וכן מעידים על כמה מגדולי ישראל. אמנם המציאות בזמנינו, כפי שכבר העיד בשע"ת (תלג סק"ב), שמנהג המון העם בליל י"ד הוא לבדוק בצורה שטחית, ולסמוך על הניקיון הרב שעושים בבית בימים שקודם בדיקת חמץ. ולכאו' יש לפקפק על מנהג זה, שכן הניקיון אינו נעשה **בזמן** הראוי לבדיקת חמץ, אור לארבעה עשר, ולא **בצורה** הראויה, לאור הנר.

להלן נבאר שיש למצוא סמך ומקור למנהג הנ"ל, ונקדים לברר את גדרי חיוב בדיקת חמץ.

◆

א.

האם כיבוד הבית יכול להועיל כבדיקת חמץ

בשו"ע (תלג סי"א) איתא: "המכבד חדרו בי"ג בניסן ומכוין לבדוק החמץ ולבערו ונזהר שלא להכניס שם עוד חמץ, אף על פי כן צריך לבדוק בליל י"ד".

מקור דבריו הוא בדברי הראב"ן, שהובאו במרדכי בפסחים (רמז תקלה). ובמרדכי כתב ב' טעמים לדין זה: א. "שלא תחלוק בין בדיקה לבדיקה", ב. "דלמא משתכח בגומא".

הנפק"מ בין הטעמים: **א.** בתרומת הדשן (סי' קלג) כתב נפקא מינה היכא דעביד בדיקה כל שהוא בליל י"ד, דתו אין לחוש לטעם שלא תחלוק בין בדיקה לבדיקה, אך עדיין יצטרך לבדוק את כל הבית היטב לאור הנר מחמת הטעם השני, "דלמא משתכח בגומא". ודבריו אלו הובאו להלכה במג"א (סק"כ) ובמשנ"ב (סקמ"ה). **ב.** נפק"מ נוספת מבוארת בדברי הגר"א, כמו שיתבאר לקמן, במקום שבדק ועיין היטב בשעת הכיבוד, שאין לחשוש עוד דלמא משתכח בגומא, אך עדיין יצטרך לבדוק את ביתו מחמת הטעם "שלא תחלוק בין בדיקה לבדיקה".

◆

סברת "שלא תחלוק בין בדיקה לבדיקה"

בירושלמי (פ"א ה"א), בעי ר' ירמיה בתי כנסיות ובתי מדרשות מהו שיהו צריכין בדיקה. ומבארת הגמ' את ספיקו, האם כיון שאורם רב ניתן לבודקם לכתחילה לאור היום.

עוד מביאה הגמ', בעי ר' יוסה חצירות שבירושלים, שאוכלין שם חלות תודה ורקיקי נזיר, מהו שיהו צריכין בדיקה, שהרי חצרות אלו בדוקות הן משאריות של חמץ, מחשש נותר. ומסיק עלה בגמ' שחצירות אלו צריכות בדיקה, "שלא תחלוק בין ביעור לביעור".

הביאור הפשוט בדברי הירושלמי "שלא תחלוק בין ביעור לביעור" הוא שלא נתנו חכמים דבריהם לשיעורין, וכל מקום שמכניסים בו חמץ הרי הוא טעון בדיקת חמץ, ואין לסמוך על כך שבמקום זה נזהרים ביותר שלא להשאיר שאריות חמץ, מחשש נותר.

אמנם, יש מן הפוסקים שכתבו על סמך סברא זו להחמיר בפרטים נוספים שלא נתפרשו בגמ', "שלא תחלוק בין בדיקה לבדיקה".

א. כתב המרדכי (רמז תקלה) דהאי "שלא תחלוק" קאי גם לענין בתי כנסיות, שאין בודקים אותן לאור החמה ביום, שלא תחלוק בין בדיקה לבדיקה. וכתב דעפי"ז פסק הראב"ן שבני אדם המכבדים את בתיהם ונזהרים שלא להכניס שם חמץ, צריכים עדיין בדיקה, שלא תחלוק בין בדיקה לבדיקה.

כלו', המרדכי למד שהסברא "שלא תחלוק" קיימת גם **בצורת** הבדיקה, וכל בדיקה שאינה לאור הנר אינה נחשבת כבדיקה לענין חמץ. לדברי המרדכי, כך מפורש בירושלמי לענין בדיקת בתי כנסיות **לאור החמה**, וכך מפורש בראב"ן לענין **כיבוד**.

ב. כתב הראב"ן (שו"ת סי' ז): "בני אדם המטאטאין ומכבדין את חדריהן ואת עליותיהן בי"ב או בי"ג בניסן, ועם כיבודן בודקין אותן מחמץ ומשמרין שלא להכניס שם שוב חמץ, אעפ"כ צריכין לבודקן אור י"ד בשעה שבודקין במקום אשר טלטלו שם חמץ עד עתה. וראייה מצאתי בראש פסחים ירושלמי ר' מני בעי חצירות שבירושלים כו' שלא לחלוק בין ביעור לביעור. לפיכך אור לארבעה עשר שהוא זמן בדיקה חל חובת ביעור לבדוק ולשאינו בדוק".

לכאו' הראב"ן למד שהירושלמי כתב "שלא תחלוק" רק על חצרות שבירושלים, ולא על בתי כנסיות, והכוונה היא שאע"פ שחצרות אלו נבדקו מחשש נותר, כיון שלא נבדקו **בזמן** הראוי, בליל י"ד, אין הבדיקה מועלת. וסבר הראב"ן שכיבוד, אם בשעת הכיבוד בודקין מחמץ, מעיקר הדין הוי בדיקה מעלייתא, אלא שמצד **הזמן**, כיון שלא עשה כן בליל י"ד, איכא סברת "שלא תחלוק בין בדיקה לבדיקה".

כלומר, הראב"ן למד בירושלמי שאמרינן סברת שלא תחלוק לענין **זמן** הבדיקה, אך לא מצינו כן לענין **צורת** הבדיקה. אמנם, כמו שהובא לעיל המרדכי כתב בשמו שכך הוא גם לענין צורת הבדיקה.

ג. הפר"ח והגר"א (תלג סי"א) כתבו דבירושלמי לא אמרינן כן אלא לענין חצרות שבירושלים, שלא נבדקו לשם פסח, אך כל שבדק לשם פסח אפילו בזמן אחר מהני, ואין זה שייך לסברת "שלא תחלוק". וא"כ אין כאן ענין לא לזמן הבדיקה ולא לצורת הבדיקה, אלא תנאי אחר הוא, שתהא הבדיקה לשם פסח.

לסיכום, המרדכי למד בדברי הירושלמי שאומרים "שלא תחלוק בין בדיקה לבדיקה" לענין צורת הבדיקה, ורהיטת דברי הראב"ן היא שהוא למד כן לענין זמן הבדיקה. והגר"א והפר"ח למדו את הדברים לענין שתהא הבדיקה לשם פסח.

◆

סברת "שמא תשתכח בגומא"

בנדה (נו.) תנן: "השרץ שנמצא במבוי מטמא למפרע, עד שיאמר בדקתי את המבוי הזה ולא היה בו שרץ, או עד שעת כיבוד".

ובגמ', איבעיא להו מדוע השרץ מטמא רק עד שעת הכיבוד, האם משום שחזקה היא ששרץ מתכבד, או משום שחזקה היא שהמכבד בודק את המבוי בשעת הכיבוד. ומבארת הגמ' דנפק"מ אם אמר כיבדתי ולא בדקתי, א"נ כשהשרץ נמצא בגומא, שהבודק בודק גם בגומות, אך המכבד אינו מכבד בגומא. ומסיק עלה בגמ' דתניא ר"מ אומר מפני מה אמרו כו', "מפני שחזקת בני ישראל בודקין מבואותיהן בשעת כיבודיהן".

וכתב המרדכי (פסחים רמז תקלו) דבדברי הגמ' מתבאר, שאם היו מכבדין ולא בודקין, היה חשש, גם לאחר הכיבוד, שמא ימצא בגומא, וה"נ לענין חמץ אין לסמוך על כיבוד בלא בדיקה, דלמא משתכח בגומא.

ב.

סברות לדידן שלא לחשוש לאחר הניקיון "שמא תשתכח בגומא"

בגמ' בנדה מתבאר שכיבוד בלא בדיקה אינו מועיל, דעדיין יש לחוש שמא תשתכח בגומא, וכתב המרדכי עפי"ז דכיבוד לחודיה לא מהני כבדיקת חמץ. אמנם גם לפי דברי המרדכי, למדנו מסוגיא זו ב' דברים בהלכות בדיקת חמץ:

א. אע"פ שכיבוד אינו מועיל כבדיקה, שמא תשתכח בגומא. מ"מ במקום שאין בו גומא הכיבוד מועיל, וכמו שנתבאר.

ב. שמי שבודק בשעת הכיבוד, דהיינו שמעיין היטב לראות שלא ישאר בגומות, הוי בדיקה מעלייתא, ודבר זה כתוב להדיא בביאור הגר"א.

דהנה בשו"ע כתב: "המכבד חדרו בי"ג בניסן **ומכוין לבדוק** החמץ ולבערו ונזהר שלא להכניס שם עוד חמץ, אף על פי כן צריך לבדוק בליל י"ד". וביאר הגר"א

דמש"כ "ומכוין לבדוק", היינו דלא מיבעיא היכא שאינו מכוין לבדוק, דאי' בגמ' בנדה שאין הכיבוד מועיל כבדיקה, מפני הגומות, אלא אפילו היכא שמכוין לבדוק, עדיין יש לחוש לטעם השני של המרדכי "שלא תחלוק" (וכן פירש הגר"ב רקובר בספר ברכת אליהו על ביאוה"ג).

וא"כ האידנא, שדרכינו לנקות היטב כל מקום שמכניסין בו חמץ, מי שיודע בעצמו ובביתו שהם מעיינים היטב בעת הניקיון לראות שלא נשאר חמץ, ומסתמא הדרך היא שמסתכלים היטב לראות שלא נשאר כל פירור הנראה לעין [עכ"פ שלא נשאר פירור כזה שיעבור עליו בבל יראה, ואכ"מ], הוי בדיקה מעולה, שאחריה אין לחשוש עוד שמא תשתכח בגומא.

ולא מצאנו בגמ' בנדה שבני ישראל היו בודקין את המבואות בשעת כיבודיהן 'לאור הנר'. וכפי הנראה, לא הוצרכה הבדיקה לאור הנר אלא לאדם שעוסק בחיפוש, אך אדם שעוסק בכיבוד, ונותן את הדעת לבדוק שלא ישתייר כל שרץ בגומא, די בכך. וה"נ י"ל לענין בדיקת חמץ.

אמנם, להלן יתבאר כי גם מקום שהוציאוהו מכלל 'מקום שמכניסין בו חמץ' ע"י ניקיון, יש בו חיוב בדיקה, אלא שבדיקה זו אינה אלא בהעברה בעלמא ולא בעיון היטב.

ג.

האם יש לנו לחוש לטעם "שלא תחלוק בין בדיקה לבדיקה"

יש לדון האם לדידן, שכמו שנתבאר מנקים היטב ובודקים בעת הניקיון, יש לחשוש לסברת "שלא תחלוק".

ראשית, יש לדון האם יש לחשוש לדעת המרדכי, שחשש לסברא זו גם לענין **צורת** הבדיקה, שכל שאינו עושה בצורה שאותה תקנו חכמים אין בדיקתו מועלת.

והנה, המרדכי למד כן, לפי שלדעתו דברי הירושלמי "שלא תחלוק" הם גם לענין בדיקת בתי כנסיות שדינם כאכסדרה, ביום י"ג. ובמשנ"ב (שעה"צ סקי"ב) הביא דנחלקו הראשונים בעבר ובדק אכסדרה ביום י"ג, האם צריך לחזור ולבדוק,

"וי"ל דדמיא יום י"ג לאור החמה באכסדרה, לליל י"ג לאור הנר דשם יש הרבה מקילין אפילו לכתחילה". משמע דסבירא ליה שאין לחוש כאן לסברת שלא תחלוק בצורת הבדיקה.

אמנם, עדיין עלינו לברר האם יש לחשוש לסברא זו לענין **זמן** הבדיקה. והנה, לענין אם הקדים ובדק אור לי"ג לאור הנר, כתב המשנ"ב (סק"א) שאינו צריך לחזור ולבדוק, "והרוצה להחמיר על עצמו לחזור ולבדוק עכ"פ לא יברך אז". וכן כתב במשנ"ב (סק"ו) לענין עבר ובדק באכסדרה בי"ג ביום, "ובדיעבד נראה דאין צריך לבדוק שנית, ועיין במ"א סוף הסימן שכתב שמ"מ יחזור ויבדוק עכ"פ חדר אחד בלילה". נמצאנו למדים שהכרעת המשנ"ב לעיקר שאין לחשוש לסברת "שלא תחלוק" גם לענין זמן הבדיקה.

בדברי המשנ"ב משמע שיש מקום למחמיר להחמיר ולחשוש לסברת "שלא תחלוק". ואם כן הוא לענין דיעבד, על אחת כמה שיש לנו לדון לדידן לחשוש לסברא זו לענין לכתחילה. ויש לציין ללשון התרוה"ד (סי' קלג) בענין זה, "ואף כי אין להקל במצוה זו דאחמור בה רבנן טובא".

◆

עצה לצאת ידי החשש "שלא תחלוק"

בתרוה"ד (סי' קלג) מפורש שכל שבודק כל דהו בליל י"ד אין לחשוש עוד לחשש "שלא תחלוק", והמג"א כתב ע"ז שישייר חדר אחד. אלא שבסוף הסימן בשעה"צ (סקנ"ו) פקפק בזה, "וגם דין זה אינו ברור כ"כ, די"ל שלא תחלוק קאי אכל בית ובית".

ונראה להציע דרך אמצעית בזה, דלכאו' כוונת התרוה"ד היא שבמקום שעשה את עיקר הכיבוד והניקיון, אף שלא יצא ידי חובת בדיקה, כדי "שלא תחלוק", בכל זאת לא יצטרך עתה, אור לארבעה עשר, לבדוק בעיון ובחיפוש אלא די **בהעברה בעלמא**. וכלשון השע"ת "ולכן מקילין המוני עם לבדוק דרך העברה בלי חיפוש היטב בחורין וסדקין", וכן כתוב בדעת תורה, שאחר הניקיון "סגי אח"כ בנר כל דהו ואין חיוב בחיפוש היטב". ומאחר שעדיין מוטלת עליו חובת בדיקה, אין לחשוש עוד "שלא תחלוק".

העולה מן הדברים הוא שאם לאחר הניקיון עדיין מוטלת על האדם חובת בדיקה, הרי שזו חובה מועטת, ודי בכך שלא נחשוש עוד "שלא תחלוק".

להלן יתבאר אימתי יש חיוב בדיקה רק בהעברה בעלמא, ואופן בדיקה זו.

◆

ד.

האם בדיקה קודם הזמן מועלת

בדיקה ביום י"ג לאור הנר

כתב הר"ן (ב: מדפה"ר ד"ה ואיכא) דתניא "ולא לאור החמה אלא לאור הנר", ומפורש בירושלמי שאפילו אם בודק ביום צריך נר.

הרז"ה (הו"ד בר"ן שם) למד מכאן דמשמע שאם בא להקדים ולבדוק ביום י"ג רשאי, ובלבד שיבדוק לאור הנר. והר"ן חולק, דבירושלמי משמע להיפך, דאמרו שם כמה מימרות שאין אור הנר יפה לבדיקה אלא בלילה, "ולפיכך אם בא להקדים ולבדוק ביום י"ג לאור הנר אינו רשאי".

◆

בדיקה בליל י"ג לאור הנר

שיטת הלבוש הב"ח והט"ז שאם בדק בליל י"ג לאור הנר, צריך לחזור ולבדוק.

הב"ח (ס"ב) פי' דהיינו משום "שלא תחלוק בין בדיקה לבדיקה". הט"ז (סק"א) כתב דהוי כמי שבודק זמן רב קודם הפסח. והלבוש (סי"א) כתב "דהכי הוא תיקון חכמים ז"ל לבדוק לאור הנר ובלילה, ושלא להקדים הבדיקה קודם ליל י"ד, שקודם לכן אין נזהרין כל כך מלחזור ולהביא שם חמץ, אחר שאין האיסור מוטל עליהם כל כך".

ולכאו' כולם נתכוונו לדבר אחד, דכל שאינו עושה **בזמן** שתקנו חכמים אין הבדיקה מועלת, "שלא תחלוק". אולם נחלקו בביאור הטעם שלא תחלוק. הלבוש פירש שקודם לכן אינם נזהרים מלהכניס חמץ, ובדעת הב"ח והט"ז י"ל, כמש"כ

הגר"ז (ס"ז), שכיון שבלילה זה חל חיוב הבדיקה על כל ישראל, חל חיוב גם על זה שבדק כבר, כדי שלא לחלק בינו לבין כל ישראל.

אמנם רוב האחרונים חולקים וסוברים שאין צריך לחזור ולבדוק, והם (ע"פ שעה"צ סק"ה) עולת שבת, חק יעקב, הלכות קטנות [מובא בשערי תשובה], פר"ח, בגדי ישע, הגר"א, מקור חיים וחק יוסף.

הפר"ח והגר"א (סו"ס תלג) והעו"ש (ר"ס תלא) והחק יעקב (תלג סק"א) כתבו דבירושלמי משמע שרשאי להקדים, דאמרי' התם "ויתחיל אור לי"ג, אין כיני יבדוק אפי' מר"ח", וכן מכמה סוגיות בגמ' דידן משמע שאפשר להקדים ולבדוק [והא דאמרו בירושלמי "שלא תחלוק", העו"ש ביאר דקאי דוקא על בדיקה ביום, והפר"ח והגר"א ביארו דקאי דוקא על מקום שנבדק שלא לשם פסח].

וכתב המשנ"ב (סק"א) שכיון שהסכימו כן רוב אחרונים, לכן מי שבדק בליל י"ג אין צריך לחזור ולבדוק, וגם אם רוצה להחמיר על עצמו, עכ"פ לא יברך אז.

◆

בדיקה בליל י"ג לאור הנר - לכתחילה

בשעה"צ (סק"ה) כתב דמדברי הפר"ח והגר"א והלק"ט והח"י משמע דאפילו לכתחילה יכול לבדוק בליל י"ג לאור הנר, כל שמתכוין לשם בדיקה. "אכן בספר חק יוסף פקפק ע"ז, דאף דמצד הבדיקה אין קפידא בזה, מ"מ יש למנוע מזה, דיפסיד אז הברכה, לפי מה דקיי"ל כרמ"א בסימן תלו, דהבודק קודם הזמן לא יוכל לברך [והוי דומיא דקיי"ל דערום לא יתרום משום שאינו יכול אז לברך]".

[וצ"ע דלכאו' אין נידו"ד דומה כולי האי לדין שערום לא יתרום, דדין זה נאמר באדם שעושה מצוה בצורה שאינו רשאי לברך עליה. והבודק חמץ קודם לליל י"ד, לכאו' אינו מברך כיון שאינו מקיים את מצות חכמים לבדוק חמץ (עי' משנ"ב תלו סק"ד). והכא דמי טפי להא דקי"ל שאין ללוש כמויות קטנות על מנת להפטר מחיוב חלה (עי' שו"ע יו"ד שכד סי"ד, משנ"ב תנז סקכ"ג)].

◆

האם יש לנו לחוש לדברי החק יוסף

אם לאחר הכיבוד עדיין מוטלת עליו חובת בדיקה, ואפילו אם מיעט מעליו את החובה, שאין מוטלת עליו עוד חובת בדיקה ועיון היטב, ודי לו בהעברה בעלמא, הא כיון שהוא עדיין בכלל חיוב הברכה, אינו מפסיד את הברכה.

להלן יתבאר אימתי יש חיוב בדיקה רק בהעברה בעלמא, ואופן בדיקה זו.

ה.

בגדרי החיוב לבדוק לאור הנר

חיוב ה'עיון' לאור הנר נאמר בחורין ובסדקין

בשו"ע סי' תלא (ס"א) כתב: "בודקין את החמץ לאור הנר **בחורין ובסדקין**". בב"י הראה מקור לדבריו אלו בגמ' ח., בגמ' מפורש שצריך לבדוק בחורין ובסדקין, ושלכך הצריכו דוקא נר, שלאורו ניתן לבדוק בחורין ובסדקין.

בסי' תלג (ס"א) כתב בשו"ע: "הבדיקה צריך שתהיה לאור הנר ולא לאור הלבנה, ואכסדרה שאורה רב אם בדקה לאור החמה דיו, וה"ה כנגד ארובה שבחדר". ולענין בתי כנסיות, כתב המשנ"ב (סקמ"ג) שאם עבר ולא בדק בלילה, יכול לבדוק ביום לאור החמה, לפי שבתי כנסיות הדרך להרבות בהם בחלונות ואורם רב. וכתב בשעה"צ (סקנ"ד): "מ"מ בחורין ובסדקין צריך לבדוק בנר, דלא עדיפא מחצר דאין לו גג למעלה ואפ"ה צריך לבדוק בחורין ובסדקין".

בדברי המשנ"ב מתבאר דהא דאמרינן שבודק אכסדרה לאור החמה, וכן כנגד הארובה, מיירי שלא בחורין ובסדקין, שכן חורין וסדקין אין נבדקים אלא לאור הנר. אכן, בבדיקה בלילה, לעולם בודקין את החמץ לאור הנר, גם כנגד הארובה וגם באכסדרה.

וביאור הדברים, לכאו', הוא דודאי דחיוב בדיקה חיוב אחד הוא בכל מקום ומקום שמכניסים בו חמץ, וגם באמצע האכסדרה לא הקילו אלא מפני שאור החמה מאיר שם היטב, ואה"נ, אם אור החמה מאיר על החורין וסדקין ודאי מהני.

כוונת המשנ"ב היא שאין לסמוך על אור החמה בחורי החצר והאכסדרה, מכיון שאין אור החמה מאיר שם היטב. אולם מתוך הדברים למדנו, שיותר בקל ניתן לסמוך על אור החמה במקומות הגלויין מאשר בחורין ובסדקין.

וא"כ עיקר התקנה לבדוק לאור הנר נאמרה בחורין ובסדקין, וכלשון השו"ע בסי' תלא (ראה עוד תוה"ש יו"ד קצו סק"ט).

◆

האם לאחר הכיבוד יש חיוב לבדוק לאור הנר

אחר שנתברר שגדר התקנה לבדוק לאור הנר תלוי במקום הנבדק, לכאו' היכא שניקה וכיבד היטב ודאי שהכיבוד מועיל לאמצע הבית, למקומות הגלויים שמתנקים בקל. אך בחורין ובסדקין, אם לא נוכל לסמוך על הניקיון, עלינו לבודקם היטב לאור הנר.

כך מתבאר בגמ' בנדה (נו:), שהובאה לעיל, דמסקנת הגמ' שכיבוד בלא בדיקה אינו מועיל, דעדיין יש לחוש שמא תשתכח בגומא, וכתב המרדכי עפי"ז דכיבוד לחודיה לא מהני כבדיקת חמץ. אמנם גם לפי דברי המרדכי, למדנו מסוגיא זו דבמקום שאין בו גומא הכיבוד לבדו מועיל, ולא הוצרכה בדיקה אלא בגומות.

◆

גם בשאר מקומות יש חיוב בדיקה, ב'העברה בעלמא'

אף כי בדברי המרדכי לא נתבררו הדברים להדיא, נקטו האחרונים כי הכיבוד לבדו לא יועיל להפקיע את חיוב חכמים שחייבו 'בדיקת חמץ'. דברים אלו נתפרשו להדיא בספר דעת תורה למהרש"ם (תלג סק"ב), שכתב "מצאתי בכתבי הדעת קדושים [הגאון מבוטשאטש] דנהי דאין בודקין אלא לאור הנר, היינו מחשש חורין וסדקין, אבל כל שאין חשש זה קיל, ולכן בדיקת תיבות ומיטלטלין שכשמהפכין אותן מתנער הכל מהם, וכן בתי ידים וכדו' וכן אם מכבדים חדרים שידוע שלא נשאר עוד חשש חורין באומדנא ברורה, דמי למקום שאין מכניסין בו חמץ, **וסגי אח"כ בנר כל דהו** ואין חיוב בחיפוש היטב".

וכעין זה מפורש גם בדבריו של הגאון הנ"ל באשל אברהם (ר"ס תלד), שכתב לענין בתי ידים שמספיק בהם ההיפוך **וא"צ עיון בנר**, שאין הם בסגנון חיפוש בנר, והוי כאמצעה של חצר. ולכאו' כוונתו היא שיש מקומות שאין שייך בהם 'עיון' ו'חיפוש', כיון שהם מקומות מגולים, שבקל ניתן לראות שלא נשתייר בהם חמץ.

יסוד זה, שיש חילוק בין חיוב הבדיקה והחיפוש היטב בחורין ובסדקין לשאר הבדיקה, מצינו גם בשע"ת (סו"ס תלג) וז"ל: "ולכן מקילין המוני עם לבדוק **דרך העברה** בלי חיפוש היטב בחורין וסדקין, לפי שמתחלה מכבדין ורוחצין ומנקרין הכל היטב, ואפילו רוחצין ומנקרין ע"י א"י מסתברא דנאמנים דאנקיותא קפדי ולא מרעי נפשייהו, כ"כ בשו"ת שבסו"ס חידושי מהרי"ש לפסחים".

העולה מהדברים, שאף כי ודאי שיש חיוב בדיקה בכל מקום שמכניסין בו חמץ, הרי שכל מה שהחמירו לומר שאין מועיל כיבוד, ושצריך עיון וחיפוש היטב, נאמר רק מחשש חמץ שנשתייר בחורין ובסדקין. וכשאין חשש שנשתייר חמץ בחורין ובסדקין, אין חיוב עיון לאור הנר, וסגי בהעברה בעלמא. ולהלן אי"ה נבאר מהו הגדר בבדיקה זו שאינה בעיון וחיפוש היטב.

◆

ו.

בגדר בדיקת חמץ ב'העברה בעלמא'

לעיל הבאנו מדברי השע"ת והדע"ת דהיכא שניקה את ביתו היטב, אינו צריך עוד לבדוק בדרך 'חיפוש' אלא בדרך 'העברה בעלמא'. ונתבאר שכן משמע לכאו' בדברי התרוה"ד, שאם הכיבוד היה מועיל כבדיקה, היה צריך אור לארבעה עשר לבדוק בדיקה 'כל דהו'.

בס' חידושים וביאורים (פסחים ח.) כתב על מחלוקת הר"ן והרז"ה האם ניתן לכתחילה לבדוק חמץ ביום י"ג לאור הנר, דיש להקשות על דבריהם, שהרי מי שניקה את ביתו היטב עד שנכנס לגדר 'מקום שאין מכניסין בו חמץ', פטר את עצמו מחובת הבדיקה, ודבר פשוט הוא שאין למנוע מן האדם להפוך את ביתו למקום שאין מכניסין בו חמץ. וא"כ במאי קא מיפלגי. ועל כן ביאר שכוונת

הראשונים היא לא לעצם הניקיון היטב, שהוא ודאי מועיל בכל זמן, אלא לאדם הרוצה לצאת חיוב חכמים שחייבו ב'בדיקה'.

ובגדר חיוב הבדיקה, כתב המשנ"ב (תלד סק"ו, וע"ש מג"א סק"ה): "דמדאורייתא בבדיקה לבד סגי (א.ה. הכרעת הפוסקים כדעת הר"ן ריש מכילתין), דמן התורה סגי באחד מהן או בביעור או בביטול, דאפילו אם ישאר שם חמץ בבית אינו עובר עליו כל זמן שלא נודע לו, **כיון שבדק היטב ועשה כל מה שמוטל עליו**".

ויסוד הדברים (ע"פ המקו"ח ר"ס תלא) הוא שחיוב הבדיקה הוא כחיוב בשאר המצוות, שאדם מצווה להזהר מכל דבר איסור, וכמו שמצינו חיוב בדיקה מתולעים. ומ"מ, הכא כיון שהזהירה תורה 'תשביתו', אם קיים את אזהרת התורה, גם אם מצא חמץ אינו עובר. משא"כ בתולעים, שאם נמצא אחר הבדיקה, אינו אלא שוגג.

וגדר בדיקה זו הוא ש"עשה כל מה שמוטל עליו", החיוב חל על כל אחד כפי גודל החשש שיש ברשותו חמץ, ומי שניקה את ביתו היטב אינו דומה למי שבא עתה בתחילה לבדוק את ביתו, שנשתמש בו חמץ כל השנה. ואע"פ ששניהם יבדקו לאור הנר, שזו תקנת חכמים, מ"מ מי שלא ניקה היטב יצטרך 'חיפוש' ויהיה חייב לעיין לאור הנר בכל מקום ומקום, ואילו מי שניקה היטב, די לו ב'העברה בעלמא' שתכליתה לבדוק שאכן ניקה היטב בכל מקום ומקום[א].

אמנם, אף זה שניקה היטב את ביתו, שדי לו בהעברה בעלמא, בכל זאת בלא העברה זו הוא אינו בכלל "עשה כל מה שמוטל עליו". דהיינו שחכמים תקנו בירור שיטתי, שהאדם עובר ומחפש בכל ביתו אחר חמץ, וכל שלא עשה כסדר הזה, אם ימצא אח"כ חמץ לא יוכל לומר ש"עשה כל מה שמוטל עליו".

ומעתה, כיון שמוטל על האדם חיוב בדיקה בליל י"ד לאור הנר, אין עוד חשש, לא לפי דעת המרדכי, שחשש לסברת "שלא תחלוק" לענין זמן וצורת הבדיקה, ולא לדברי החק יוסף, שחשש שלא להפסיד את הברכה.

◆

א). וכן ראיתי בס' הליכות שלמה על פסח (פ"ה אות א) שהביאו בשם הגרשז"א זצ"ל דעיקר בדיקת חמץ היא לוודא שאכן ניקה היטב בכל מקום ומקום.

ז.

דברי העמק הלכה

בסי' תלב (ס"ב) כתב הרמ"א דנוהגין להניח פתיתי חמץ במקום שימצאם הבודק, כדי שלא תהא ברכתו לבטלה. ומיהו אם לא נתן לא עיכב, דדעת כל אדם עם הברכה לבער אם נמצא. המשנ"ב הביא מחלוקת האחרונים האם לקיים או לבטל מנהג זה, ובשעה"צ (סקי"ב) כתב: "ובפתחי תשובה הביא בשם עמק הלכה, דכהיום שהמנהג לכבד ולנקות הבית מכל חשש חמץ קודם ליל י"ד, יש למנהג זה יסוד מדינא, עיין שם".

ובס' עמק הלכה (סי' קכח) כתב כן, אחר שהקשה ע"ד המרדכי בענין כיבוד כמה קושיות, והעלה דודאי אם בדק בשעת הכיבוד מועיל, כדמוכח בגמרא בנדה. והסיק שכוונת המרדכי היא דהיכא שכיבד ולא בדק אינו מועיל, וגם אם כיבד ובדק, אכתי יש לחוש לסברת שלא תחלוק.

אמנם מה שהעלה בסוף דבריו הוא דהיכא דכיבד ובדק בשעת הבדיקה, שוב אין עליו כל חיוב בדיקה בליל י"ד, ואין כן משמעות הפוסקים. וכפי שהבאנו מדברי השערי תשובה והדעת תורה דאף אם בדק בשעת הכיבוד, יש לו לבדוק בליל י"ד בהעברה בעלמא, כדי לצאת תקנת חכמים.

ונפק"מ, דלדברי העמק הלכה, הנחת הפתיתים היא מדינא, ואם לא הניח הוי ברכה לבטלה, וכתב להזהיר שהבודק לא ידע היכן הוצנעו הפתיתים, דאם ידע הוי כחמץ ששייר לאוכלו בצנעא אחר הבדיקה. ולפי דברי השע"ת והדע"ת, מי שאינו יכול ליזהר בזה אין לו לחשוש לברכתו.

◆

הדינים העולים

א. כל מקום שהכניסו בו חמץ במהלך השנה, ואפילו רק פעם אחת (משנ"ב סקי"ט), יש לנקות אותו היטב (תלג סי"א ברמ"א).

ב. בעת הניקיון יש לתת את הדעת על כך שלא ישארו בחורין ובסדקין שיירי חמץ (ביאוה"ג שם).

האוצר ◆ גיליון י"ד

ג. לאחר הניקיון יש להקפיד שלא יכנסו לאותו מקום עם חמץ (שו"ע שם).

ד. בליל בדיקת חמץ, יש להצניע פתיתים, כמנהג רבים (תלב ס"ב ומשנ"ב סקי"ג), ולאחר מכן לברך על ביעור חמץ, ולבדוק את הבית לאור הנר. לכתחילה יש להדר שאת הפתיתים יצניע אחר שאינו הבודק.

ה. עיקר מטרת הבדיקה, לעושים כנ"ל, היא לברר האם ניקו את כל הבית היטב, כלו' האם ניתן לסמוך על הניקיון שלא להצריך עוד בדיקה. במקומות שעשו בהם שטיפה יסודית וכו' אין צורך לבדוק לאור הנר, שכן במבט שטחי מאד ניתן לראות שניקו היטב. בחורין ובסדקין, יש צורך לבדוק לאור הנר, אך הבדיקה היא לא אחר שיירי חמץ, אלא האם ניקו פה ובדקו בשעת הניקיון.

ו. מקומות שיש טורח לבודקם בליל בדיקת חמץ, ניתן לבודקם גם קודם לכן. בדיקה זו תיעשה לאחר הניקיון, במבט שטחי כנ"ל, לאור הנר, בלילה (ע"פ משנ"ב סק"ב וסק"ה). ובלבד שישאיר מקום אחד לבדקו בליל י"ד.